

HÜKÜMET DIŞI BİR ORGANİZASYON OLARAK KIRGIZİSTAN MÜFTÜLÜĞÜ VE KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR¹

Timur KOZUKULOV*

Giriş

Din, toplumun sosyal yapısını ve anlayışını yönlendiren olgudur. Kırgızistan eĝemenliğini ilan ettikten sonra, siyasi-toplumsal yapı sistemini benimseme ya da kurmada tecrübesizliği ile baş başa kaldı. Sosyal yapının bir parçası olan din olgusu da var idi. Bağımsızlığı ilan eder etmez hemen, Kırgızistan Demokrasiyi benimsedi ve aynı zamanda Pazar ekonomisine geçiş yaptı. Kırgızistan'dan başka Orta Asyanın diğer ülkeleri kendilerini Demokratik ülke olarak ilan etse da, eski komünizm yönetim sistemi devam etti. İlk Cumhurbaşkanı Askar Akaev, Kırgızistan'da açık ve sivil toplum kurulacağına dair açıklamalarda bulundu. Böyle bir karmaşık dönemde Din diye görülen birçok şey ortaya çıktı. Falcılık, bakışılık, yani gelenek ve görenekler bile din ile ilişkilendirilmeye başladı. Aynı zamanda Batıdan misyonerlik faaliyetleri ile Protestan akımları akmaya başladı. Kırgızistanın ilk Cumhurbaşkanı Askar Akaev'in ilk işlerinden biri "Dini İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar" [7] kanununu çıkarması oldu. Bu kanunu çıkartmasının nedeni de Batının baskısı veya etkisi ile olmuştur. Çünkü, devlet maddi yönden ekonomik desteğe ve yardıma muhtaç idi. İlk kabul edilen "Dini İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar" kanununun bir maddesinde, Din devletten ayrılmıştır ve devlet hiç bir dini resmi din olarak ilan edemez; yani Laiklik sistemi. Bu özellik daha sonra 1993 senesinde kabul edilen ilk Anayasa'ya "Dini kurumlar sivil dir ve devlet dini kurum açamayacağına" dair madde konulmuştur.[7] Kırgızistan'da evrensel ve milli dinlerin kurumları yukarıdaki bahsettiğimiz kanun çerçevesinde kurulmuştur. Müftülük de bu kanun çerçevesinde kuruldu.

I) Müftülüğün Kuruluş Tarihçesi

1943 senesi Sovyet Hükümeti, Taşkent'in merkez olması şartı ile Orta Asya ve Kazakistan'da Müslümanların Dini İdaresinin açılmasına izin verdi. Böylece SSCB İslam tarihinde yeni bir sayfa açılmış ve bu sistemi günümüze kadar devam etmektedir. Orta Asya devletleri arasında Kurultay düzenlenmiş. İlk kurultaya Orta Asya devletlerinin hepsinden 160 kişiden oluşan vekil katılmıştır. Müslüman âlimlerin ilk kurultayı 15-20 Ekim 1943 yılında yapılmıştır. Kurultay Orta Asya ve Kazakistan Müslümanların Dini İdaresi – OAMDİ kurmaya karar almıştır. OAMDİ'nin başkanı olarak 85 yaşındaki şeyh İshan Babahan ibn Abdülmecidhan ve aynı zamanda beş devletin Müftüsüdür. OAMDİ'nin her bir devlette bölge vekilliğini açmak ve başkanları Kadı olmak şartıyla. Kırgızistanın ilk Kadısı, Olimhon Tura Şakir olmuştur. OAMDİ üyeleri her bir devlette yeni açılan kurumun tohumlarını atmıştır.[9]

80'li yıllarda Sovyetler Birliğinde Perestroykanın (yeniden yapılanma) başlaması ile birlikte Orta Asya devletlerinde dini hayat canlanmaya ve yeniden yapılanmaya başlamış, dine bakış ciddi değişikliklere uğramıştır. Kırgızistanın bağımsızlık sonrası 17 Eylül 1993 tarihinde Kırgızistan Müslümanlarının Dini İdaresi yani Müftülük, Taşkentten bağımsız olarak kurulmuştur. İlk müftü, Lübnan İslam Enstitüsü Şariya bölümünde mastır yapan Kimsanbay Abdır Rahmanov olmuştur.[Kozukulov Timur, 2010. s. 130]

II) Kırgızistan Müslümanlar Kurultayı, Ulema Konseyi (Ulamalar Keneşi) ve Müftü Seçimi

Kırgızistan'da Müftü ve Ulema Konseyi üyesi seçimi Kurultay aracılığıyla gerçekleşir. Kurultaya Kırgızistan'ın her yerinden yani bütün bölgelerden vekil seçilir. Bu kurultayın katılımcıları 200 kişiyi

¹ Bu makale, 11-13 Mayıs 2014 tarihinde Eskişehir'de düzenlenen 'Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi' nde bildiri olarak sunulmuştur.

bulmaktadır. Neden kontenjan 200 kişilik, neye ve hangi kriterlere göre alınmış olduğu belli değil. Kırgızistan Oş, Bişkek şehri dahil olmak üzere 9 bölgeye ayrılmaktadır. Her bölgeye 20 kişilik kontenjan verilmektedir. Geri kalanı 20 kişilik kontenjanı İslam Üniversitesi, vakıf ve kurumlara verilmektedir.

Müftülükte üst kurul “Ulemalar Keneşi”dir (Alimler kurulu). Bu kurulun 25-35 arası üyesi bulunmaktadır. Tüm Kadılar ve Müftü dea bu kurulun üyesidir. Kurulun başkanlığını Müftü yapmaktadır. Önemli meseleler ve fetvalar bu kurul tarafından çıkar. Mesela bayram günleri tarihinin belirlemesi gibi. Ulemalar kurulu, 7 yılda bir Kurultay tarafından tayin edilir. Ulemalar kurulu baş Müftüyü tayin eder ve bu tayin edilen Müftü aynı zamanda bu kurulun başkanı olur. Müftü de Kadıları tayin eder. Ulema kuruluna üye olacak şahslar önceden belirleniyordu. Bu özellik, 2014 yılın 4. marta kadar devam etti. En son Kurultayda yeni bir düzen çekildi. Artık “Ulemalar Keneşi”i, “Aalımdar Keneşi”ne dönüştürüldü.

4. Mart 2014 Kırgızistan Müslümanlarının Kurultayı gerçekleşti ve bu öncekilerden farklı oldu. İlk olarak geçici görev yapan Maksat Toktomışev müftü seçildi. Sonra Aalımdar Kurulu 35 kişiden 21 kişi azaltıldı. Müftü ve Aalımdar Keneşi 7 yıl değil, 5 yıllık süre ile seçildi. Müftü Aalımdar Kuruluna üye olamıyor ve bu kurula bağlıdır. Aalımdar Kurulu’na üye olmak isteyenler Komisyon tarafından İmtihana tabi tutuldu. Aalımdar Kurulu’na 43 üç kişi üye olmak için dilekçe vermiş. Aşağı yukarı bunların hepsi geçmiş, fakat derecelik sıra çıkartmışlar. Bir de Komisyon üyelerinin hepsi imtihansız olarak 6 kişi Aalımdar Kurulu’na otomatikmen birinci sırayla üye olmuşlar.

III) Merkez Baş Müftülük

Merkez müftülükte çeşitli birimler vardır. Bunlar; Camiler ve İnşaat, Medrese ve eğitim kurumları, Daavat, Fetva ve bir de daha yeni açılmış Gençler ve Kadınlar, Hukuk, Katiplik birimidir. Hac birimini ayrı bir alt başlıkla anlatacağız. Halal standart ve İslam ekonomisi birimleri önceki Müftü tarafından açılmıştı, fakat yenisi bunları kapattırdı. Merkezde Müftü ve iki müftü yardımcı bulunmaktadır. Bu üçü bütün Kırgızistan boyunca dini kurumları, ibadethaneleri yönetir. Bunların kördinesi altında yukarıda bahsettiğimiz birimler de faaliyet yaparlar. Müftülükte en aktif faaliyet yapan Cami ve İnşaat, Medrese ve Eğitim, Fetva ve Daavat birimleridir. Diğerleri sadece ismi bulunuyordur.

Birimlerden en aktif bölüm ise daavattır. Hatta bunlar görevleri ve amaçlarını bile belirlemişler. Daavat bölümü, 11 şubat 1996 yılında Müftü Abdusatar Macitov ve Ulemalar Kurulu’nun kararıyla açılmış ve görevleri belirlenmiştir.[3] Bu bölüm Pakistanda kurulmuş olan Tebliğ Cemaatinin yerli üyeleri tarafından aktif kullanılmaktadır.

IV) Kadılık

İl’lerdeki tüm Kadılıklar Bişkek’teki merkez Kırgızistan Müslümanlarının Dini İdaresi (Müftülük)’ne bağlıdır. Müftü, Kadıları tayin eder. Her Kadılığın da Ulemalar Kurulu vardır. Yerel imamları bölge kadıları tayin etmektedir. Her bölgenin kadısı cami imamlarını tayin etme yetkisine sahiptir. Ama Kadı ve birinci yardımcısını Baş Müftü tayin etmektedir.

Kırgızistanda yedi İl ve İl valiliğine bağlı olmayıp direk Hükümete bağlı Bişkek ve Oş şehri dahil 9 Kadılık bulunmaktadır. Yani Kırgızistan boyunca 9 Kadı vardır. Bunlar Oş ve Bişkek şehri, Çüy, Issıkgöl, Narın, Celalabad, Oş, Batken ve Talas illerindedir. Kadıları göreve atama 2009 yılına kadar yerel yönetimin onayı gerekmekteydi. Fakat, 2009 yılından itibaren Kadıyat Tüzüklerden kaldırılmıştır, bu kural geçerliğini kaybetmiş durumunda idi. Şubat 2014 yılında yapılan Devlet Güvenlik ve Koruma Konseyinin kararıyla[6], yerel yönetim onayının tekrar yürürlüğe girmesi kararını almıştır.

V) İmam Hatip

Kırgızistan ilçelerindeki baş imamı yani ilçe müftüsünü, Müftü değil de, İmam-Hatip vasfıyla isimlendiriyor. İlçedeki bütün cami, mescid ve medreseler İmam-Hatibe bağlıdır. İşte cami imamları ve medrese müderrisleri ve diğer bütün görevliler İmam-Hatibin emri altındadır. İmam-Hatibi Kadının sunumuyla Müftü tayin eder. Aynı zamanda ilçe kaymakamının da onayı resmi olmasa bile gerekir. Kırgızistan’da 40 ilçe ve 22 şehir bulunmaktadır, Bişkek ve Oş hariç. İlçe İmam-Hatipleri kırkı bulunmaktadır. İlçeye bağlı olmayıp da direkt İl’e bağlı olan şehirler vardır, her şehrin kendi İmam-Hatibi bulunmaktadır. İmam Hatipler camiye din görevlisini tayin etme hakkına sahip değillerdir. Atamayı kadı yapar, bunlar ancak sadece uygun olup olmadığını bildirirler veya imamı tayin etmesi için kadıya yazı yazarlar. Ama ilçedeki dini sorumluluk bu İmam Hatiplerin omuzundadır.

VI) Cami ve Din Görevlileri

Din İşleri Komisyonunun verilerine göre 1600 cami kullanımdadır, fakat 1042 caminin hukuki işlemi yapılmıştır. Güneyde Celalabad ilinde 448 caminin 300'ü, Oş ilinde 558 caminin 433'ü, Batken ilinde 218 caminin 157'si resmi işlemleri yapılmıştır ve diğerleri yapılmamıştır.[Kozukulov T., 2008, s.81-82] Fakat günümüzde eskisi gibi değildir. Çoğunluk istatistiki bilgiler ve araştırmalarda yukarıdaki bilgiler aynen kullanılmaktadır. Bilgilerin doğru olup olmadığını kontrol etmeden kopyacılık yapılıyor. Müftülüğün resmi web-sitesindeki son bilgilere göre, Kırgızistan boyunca 2362 Cami vardır. Onlardan 1910 cami devlet kaydına geçmiştir. Şimdi ise, kayıttan geçmemiş camilerin belgeleri hazırlanıyor, devlet kaydına girmek için.[4] Demek 2362 imam görev yapmaktadır.

Eskiden din komisyonunda görev yapan K.Mırzahalilov, binlerce kurulmuş olan camilere bilgili imamlar gelmediğini belirtiyor. Din eğitimi Kırgızistanda çok berbattır ve 20 sene önce de durum aynı idi. 77 islam eğitim kurumunun tek İslam Üniversitesi Yüksek eğitimi veren standarta yaklaştığını vurguluyor. Kırgızistanda bilgili İmamlar yetişmediğini ve boşluğu dışarıda yabancıların okulunda tahsil görenlerin görev yaptığını belirtiyor.[5]

İmamların toplumda önemli fonksiyonları vardır, fakat Kırgızistan'da imamlar cemaatin ve toplumun sorunlarına çözüm aramaktan çok, beş vakit namaz kıldırma, nikah kıyma, cenaze namazını kıldırma gibi klasik sınırlı faaliyetleri yürütmektedir. Kırgız toplumu için bu durum ciddi bir sorundur. Yeterli bilgi ve donanıma sahip kadro yetiştirmekte Müftülük oldukça yetersiz kalmaktadır. Din görevlisi yetiştirme görevini sadece Müftülüğe yüklemek doğru değildir. Dolayısıyla Müftülük kurumunun da Devlet tarafından desteklenmesi gerekmektedir.

VII) Üniversite ve Medreseler

Sovyetler Birliği döneminde Türkistanda, Buharadaki Mirarab ve Taşkentteki İslam Enstitüsü hariç, din eğitimi veren bütün kurumlar kapatılmıştır. [Erdem M., 2000, s.46.] Sovyetler Birliği kurulmadan önce sadece Oş vilayetinde binlerce talebesi olan 88 medrese olduğu bilinmektedir. [Tabışaliev A., 1993, s.83]

Günümüzde Kırgızistan boyunca Müftülüğe bağlı fakat özel İslam Yüksek Okulları 1 üniversite ve 9 enstitü ve 65 medrese bulunmaktadır. Bu okullar devlet tarafınan kayıt altına alınmış ve faaliyet yapabilmesi için Devlet tarafınan Sertifika verilmiştir. [2] Bu okulları bitirdikten sonra hak ettiği diploması Geçerli değildir. En az 5 yıllık ömrünü bir öğrenci verir ve sonunda aldığı diploma geçersizdir. Bu okullara Eğitim ve İlim Bakanlığı tarafından denetlenip, sertifika verilse o zaman verdiği diplomanın geçerliği olur. Söz konusu gündemde fakat aktif hareket yoktur. Bu okullar çağdaş sorunlara çözüm yapamadığı için, her türlü dini akımların çoğalmasına sebep olmaktadır.

VIII) Müftülüğün Ekonomik Kaynakları

Müftülüğün finans kaynakları; halktan toplanan yardımlar, hac geliri, yurt dışından gelen yardımlar ve fitrelerdir. Bazı haftalar, cuma namazı öncesi cemaatten para toplanır. Bu paraların bir kısmı camiye, bir kısmı bölge kadılığına, bir kısmı da Merkez Müftülüğüne paylaşılır. Aynı zamanda her caminin imamı Müftülüğü aylık belli miktarda para ödemek zorundadır. Müftülüğün en büyük gelir kaynağı Hac seferini düzenleme ve hac hizmetleridir. Hacdan büyük para kazanmaktadır. İşte Hacdan gelen parayı Müftülük kendi yıllık bütçesine aktarmaktadır. Merkez Müftülük'te ve Kadılıklarda çalışanlara maaş çıkartmaktadır, fakat İmam Hatipler ve Cami görevlileri yani imamlar bu paradan maaş almamaktadırlar. Tam tersi bunlar Kadılık ve Müftülüğe halktan gelen yardım paralarından bir kısmını vermektedirler.

IX) Hac Organizasyonu

Müftülüğün en önemli faaliyetlerinden biri, Hac seferini düzenlemektedir. Hac seferini düzenlemeye müftülük hemen hemen bütün görevlileri aktif olarak katılmaktadır. Çünkü Hac seferini düzenlemede sadece Müftülük değil özel şahıslar da büyük gelir temin etmektedir. Bilir kişilerin ve uzmanların dediklerine göre, Müftülükteki bütün çatışma ve problemler Hac meselesinden dolayı olduğunu belirtmektedir. [11] Gizli büyük paranın döndüğünü ve buna devlet adamlarının da şahsi olarak karışıp pay aldıkları belirtilmektedir.[10]

Kırgızistan her yıl Suud Arabistan Krallığına 4500 kişilik, Kralın kontejanından da 500 kişilik vize alarak toplam 5000 kişilik Hac vizesini alıyor. Bu kontenjan 9 Kadılığa paylaşılıyor. Her Kadılık ise kendisi İlçelere yani İmam Hatiplere paylaştırır. Hac organizasyonunda insanların sırasında adaletsizlik yapıldığına dair iddia da bulunmaktadır. Eğer bir bölgenin Hac kontenjanı doldurulmadı ise o zaman daha çok talep edilen bölgeye verilmektedir. [1]

2011 Hac organizasyonunda sistem değişti. Müftülük Grup ve Hac başkanlarını belirtiyor ve bunlara belli miktarda maaş ödüyor.

X) Din-Devlet İlişkisi

Kırgızistanın 1993 yılında hazırlanan ilk anayasasında “Svettik”^{*} ilkesi yer almıştır. Buna göre din ve devlet işleri birbirinden ayrılmıştır. Ne zaman devlet tarafından, dine yönelik bir etkinlik yapılsa, bazı özel kuruluş ve dernekler tarafından, anayasadaki svettik ilkesi gerekçe gösterilerek engellenmeye çalışmıştır.

Hükümetin Din İşleri Komisyonu başkanının değişmesi ile Müftü değişimleri de paralel olmuştur. Özellikle, Müftülüğü maddi gelir kaynağı olarak görmesinden dolayı Müftülüğü köşeye sıkıştırmışlardır. Din komisyonu ile Müftüyatın ilişkisi fonksiyon olarak değil de şahsi ilişkiler daha da çok rol oynamıştır. Bir de Din Komisyonundan başka bakanlar kurulu arası Din işleri kurulu vardı, onlar ise daha çok Hac organizasyonuna karışmışlardır.[8]

Müftüyatın siyasi iktidar ile iç içe olması, toplum tarafından siyasi iktidara rüşvet ve yolsuzluk ile ilgili eleştirisi aynen Müftülüğe de aittir. Ondan dolayı, Müftüyatın toplum tarafından bazen uzaklaştığı görülmektedir.[8]

Kırgızistan’da, Orta Asyanın veya SSCB’den ayrılmış ülkelerinde olmayan, yani başka örneği yok bir durum var. O ise Hükümet meydanında 100 binlerce kişilerin katılımıyla Müftü başta olmak üzere büyük bir cemaatin bayram namazlarını kılmasıdır. 2010 senesinden itibaren il merkezlerinde valiliğin önündeki meydana kılınmaya başlamıştır. Bayram namazından önce Müftü vaaz ettikten sonra Hükümet ve Cumhurbaşkanı’nın vekili ve Parlamento başkanı bizzat katılarak bayram tebrik konuşması yaparlar. Hatta son yıllarda başbakan bizzat kendisi meydana bayram namazına katılır. 2013 senesi ramazan bayram namazını eski başbakan Cantörö Satıbaldiev Oş valiliği önünde namazını kılmıştır.

Askar Akaev, Kurmanbek Bakiev ve Roza Otunbaeva döneminde, her yıl Ramazanın bir akşamında Kırgızistan boyunca bazı din adamlarına en az 20 kişiye bizzat kendileri katılarak Cumhurbaşkanı’nın köşkünde İftar verirlerdi. Son cumhurbaşkanı Almazbek Atambaev ise, her il’de ayrı ayrı Cumhurbaşkanı’nın adına iftar veriyor. Bu iftarlara en az her bölgede 200 kişi katılıyor.

Sonuç

Müftülüğün, merkezi koordine bir sistem 20 yıl olmasına rağmen daha da istediğimiz gibi oturmamıştır. Belgeleştirme ve sistemleştirmeye doğru bir iş yapıldığı gözükmemektedir. Daha doğrusu bürokrasi oturmamıştır.

Müftülük hakkında Parlamento tarafından özel “Müftülük ve Müftü” kanunu çıkartılması günümüzün şartlarından biridir. Ayrıca Müftülük sistemini yeniden gözden geçirmek lazımdır. Bu Sovyetler Birliğinin kalan Müftülük sistemi artık kendisini geliştiremiyor. Rüşvet olayına ve başka kavgalara da son veremiyor. Demek yeniden bir sistemi kurmak lazımdır. Tüzük ile Müftülük hayatını sürer gibi iddiada bulunanlar yok değil, fakat her gelen Müftü veya devlet adamı kendi çıkarına veya bakış açısına göre tüzükle oynayabiliyor. Bir de devlet Müftülüğün neresinde? O da açık ve net şekilde görünmesi lazımdır. Yeniden düzeltmeler olmazsa bizim kanaatimize göre kavgalar ve kargaşa devam edecek gibi gözüküyor.

^{*} Svettik kelime olarak, türkçedeki Laik kelimesinin karşılığı olduğu bilinmektedir. Hala günümüzde tam anlamı ne olduğu tartışılmaktadır.